

**“CAZGIR”: OKUDUĞU MANİLERLE DEVE GÜREŞİ FESTİVALLERİNDE BİR KÜLTÜR
AKTARICISI
Dr. Öğr. Üyesi Orçun BERRAKÇAY *
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ŞAHİN****

Öz: Toplumun kültür dünyası üzerine bir yorum yapabilmek için konu açısından incelenmesi gereken halk edebiyatı ürünlerinin başında mani gelmektedir. Halk hafızasının yarattığı işlevsel bir edebiyat ürünü olan maniler; anonim Türk Halk Şiiri nazım şekillerinden biridir. Yapı ve konu bakımından farklılık gösteren manilerde; Türk milletinin sevinçlerini, sevdalarını, acılarını kısacası bütün duygularını yoğun bir şekilde görmek mümkündür. Dolayısıyla kişiler; birçok duygu ve düşünce için mani söyleyebilirler. Bunu yapmak için sanatçılık yeteneğine ihtiyaç yoktur. Üretimin rahatlığı ve konunun çeşitliliği, bu ürünün icrasını pratik hale getirmiş ve mani söylemek bir gelenek haline gelmiştir. Yılların süzgecinden geçerek günümüze kadar gelen bu gelenek, söylendiği yöreye göre farklılık arz etmektedir. Mani söyleme geleneği milli olup, belirli kurallar çerçevesinde, kuşaktan kuşağa aktarılarak, günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Bu kültürel aktarımın görüldüğü yerlerden birisi de deve güreşleridir.

Deve güreşleri, takvime bağlı bir ritüel olarak ağırlıklı olarak Ege Bölgesi’nde olmak üzere, Türkiye’nin batısında Çanakkale’den Antalya’ya kadar olan coğrafyada geleneksel olarak Kasım ayında başlayıp Mart ayına kadar her Pazar birkaç ayrı şehirde düzenlenen festivallerdir.

Bu kapsamda gerçekleştirilen etkinlikler sadece festival değil aynı zamanda geleneğin yaşatılması, sosyalleşme, kaynaşma ve hoşça vakit geçirme alanı olması açısından önemlidir. Deve güreşlerine okuduğu manilerle anlam katan cazgırlar etkinliğin önde gelen aktörlerindedir.

Bu makalede mani söyleme geleneği, manilerin işlevi ve halk edebiyatındaki görünümü değerlendirilir. Bununla ilişkili olarak Ege Bölgesi’nde düzenlenen deve güreşlerinde okuduğu maniler aracılığıyla bir kültür aktarıcısı olarak önem kazanan “cazgır”ın tanımı yapılır. Geçmişten aldığı sözlü değerleri maniler aracılığıyla nasıl günümüze taşıdığı üzerinde durulur. Deve güreşinde güreşecek olan pehlivanları yüksek sesle izleyicilere tanıtan, dua ve maniler okuyarak onları alana süren bir aktör olarak sözlü ifade rolünü üstlenmesi tartışılır.

Sonuç olarak, geleneksel deve güreşlerinde yaptığı konuşmalar ve okuduğu manilerle festivalin vazgeçilmez bir aktörü olan cazgırın sözlü kültür aktarımını ve geleneğini devam ettirmedeki önemi ortaya çıkmıştır. Geçmişten aldığı bilgiyi okuduğu maniler aracılığıyla yaşatılmasında kültür aktarıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mani, Cazgır, Kültür Aktarıcısı, Deve Güreşi, Festival

**“CAZGIR” AS A CULTURE TRANSMITTER AT CAMEL WRESTLING FESTIVALS
THROUGH READING THE MANI**

Abstract: In order to make a comment on the cultural world of the society, mania comes at the beginning of the folk literature products that need to be examined in terms of the subject. Mani, a functional literary product created by public memory; Anonymous Turkish Folk Poetry is one of the verse forms. In manias that differ in terms of structure and subject; It is possible to see the joys, loves, pains, in short, all the emotions of the Turkish nation intensely. Therefore, persons; they can say mania for many

* İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6200-9698, tenorcun@hotmail.com

** İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4809-4179, pinar.sahin@idu.edu.tr

feelings and thoughts. You don't need artistic talent to do this. The convenience of production and the diversity of the subject have made the execution of this product practical and it has become a tradition to say mania. This tradition, which has survived through the filter of years, differs according to the region where it is said. The tradition of chanting mani is national and has managed to reach the present day by being transferred from generation to generation within the framework of certain rules. One of the places where this cultural transfer is seen is camel wrestling.

Camel wrestling, as a ritual, is a festival held in several different cities, traditionally from November to March, in the western part of Turkey, mainly in the Aegean Region, and in the geography from Çanakkale to Antalya.

The events held in this context are important not only as a festival, but also as an area for keeping the tradition alive, socializing, mingling and having a good time. Cazgırs, who added meaning to camel wrestling with the manis they read, are among the leading actors of the event.

In this article, the tradition of saying mani, the function of mani and its appearance in folk literature are evaluated. In relation to this, the definition of "cazgır", which gains importance as a cultural transmitter, is made through the manis he read in camel wrestling in the Aegean Region. It focuses on how he carries the verbal values he received from the past to the present through manis. It is discussed that he plays the role of verbal expression as an actor who loudly introduces the wrestlers who will wrestle in camel wrestling to the audience, reads prayers and mani and drives them to the field.

As a result, the importance of the cazgır, an indispensable actor of the festival, in maintaining the oral culture transmission and tradition, with the speeches he made in traditional camel wrestling and the manis he sang. It has been concluded that he is a cultural transmitter in keeping the knowledge he received from the past alive through the manis he read.

Keywords: Mani, Cazgır, Cultural Transmitter, Camel Wrestling, Festival.

Giriş

Anadolu ve Anadolu dışında çok geniş çerçevede Türklük coğrafyasına yayılan mani, anonim halk şiirinin en küçük nazım biçimine denir. Mani söyleme, belirli kuralları olan, yüzyılların deneyimlerinden geçerek biçimlenip şekil alan, kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek haline gelmiştir. Maniler bir ucuyla günümüze, diğer ucuyla da geçmişe uzanarak kendine özgü bir gelenek içerisinde söylenmiştir. Anadolu insanının beğenisini, düşünce yapısını, özlemlerini, kıskançlıklarını, dertlerini, sevgilerini vb. duygularını ortaya çıkaran maniler ortak kültürün sergilenişini gözler önüne serer. Toplumu ayakta tutan dinamikleri belirleyen manilerde, diğer halk kültürü ürünlerinde olduğu gibi, Anadolu insanının dünyaya bakışını temsil eder.

İslamiyet öncesinden günümüze kadar varlığını sürdüren maniler, Türk toplumunun duygu beraberliğinin ve milli bilincinin bir göstergesi olmuştur. Kısaca Türk toplumunda halk ruhunun bir yansıtıcısı olmuştur. Türk toplum yapısına ve düşüncesine ait içten bir anlatımla sergilenen anonim mani dörtlükleri ise yöresel gelenek ve göreneklerin izlerini taşır.

Maniler yakıldığı dönemleri, çevreleri ve olayları anlatır. Hem söz olarak yakılır; hem de yörede türkülerle adapte edilir. Örneğin; oyuna kalkan eltiler için, aynı kalıpta olan maniler, türkülerin içine monte ediliverir. Maniler, kültürün kökenindeki en doğal malzemedir. İlk başlarda atasözlerinden oluşan kısa öğütlerle insanlara toplumsal mesajlar verilmiştir. Bu

sözlerin anlamlarını kavrayan, yöreye ait kültürel özelliklerle de harmanlayarak mani şekline dönüştürülmüştür. Manilerden esinlenerek türküler söylenmiş, ağıtlar yakılmıştır. Her yöreye ait özellikler ön planda tutularak, sahip çıkılması gereken temel kavramlar ağızdan ağıza dolaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Aşk, sıla hasreti, Asker uğurlama, düğün, kına gecesi, ölüm, güven, sadakat gibi kavramlar ön plandadır. Toplumsal olayların ön planda tutulduğu maniler günümüze kadar ulaşmıştır. Önceki zamanlarda âşıkların atışması olarak da bilinen maniler, gündemini korumaktır. Türkülerin kültürel özellikleri seçtiği manilerle çıkan şehirlerimizin coğrafi ve toplumsal özellikleri çıkmıştır. Yöre yöre özellikleri olan türkülerin en çok da sıla hasreti ve kavuşamama üzerinde durulmuştur. Ritmik özellikleri ile toplum ne kadar neşeli görünse de verdiği mesajlar hep hüznü olmuştur. Atalarımızdan gelen bir gelenek kültürel özleri içinde barındıran bu sözler, topluma verdiği çağrı olarak da önem taşımaktadır. Haksızlık, dirlik, düzen, adalet gibi kavramlarını önemleri vurgulanmıştır.

Mani Söyleme Geleneği

Mani söyleme geleneği çağlar boyunca önemini korumuş ve yaygın bir biçimde sergilenmiştir. Son yıllarda ise önemini kaybedip eskiye oranla azalmıştır. Mani söyleme geleneğinin başlıca alanları; bayramlar, şenlikler, kına geceleri, evlenme törenleri, gelin hamamı, gelinin başında, düğün bayrağı dikildiğinde, kadınlar ve erkekler ekin ekerken, tarlalarda, hasat kaldırırken, davar güderken, imeceyle iş tutarken, sünnet törenlerinde, nevruz, Hıdırellez, halay çekilirken, çeşitli toplantılarda vb. çalılıp oynatarak söylenir.

Kadınla erkeğin kapalı toplum kuralları gereği konuşup bir araya gelmeleri belli ortamlarda olabilirdi. Maniler, çeşitli törenlerde, eğlencelerde, toplantılarda, inanış ve âdetlerin arasında ve mektuplara yazılan rumuzlu manilerle haberleşme gibi bir işlev de üstlenmiştir (Başgöz,1986:225). Ayrıca manilerin, saya gezme, hıdırellez, nevruz, yağmur duası, çömçe gelin, köy seyirlik oyunları gibi tören ve toplantılarda ritüel kalıntısı taşıyan sözlerle söylenildiğini görüyoruz (Başgöz, 1986: 230-241).

Eski şehir yaşantısında ramazan bekçi ve davulcularının söylediği manilerin ayrı bir yeri vardı. Mahalleli, âşıklar, çocuklar davulcuyla kapı kapı gezerek onun kendine özgü, saba, düğâh makamlarında okudukları manileri dinlerlerdi (Yücel,1973: T.F.A.,C.15,:6778; Ülkütaşır,1969, T.F.A, C.12: 5471). Sahurda, kandilde ve bayramda gezen davulculara paranın yanı sıra keten ve yazma mendil, gömleklik, yünlü ve pamuklu kumaş vb. verilirdi (Bayrı,1969,T.F.A.,C.12,: 5471). Eski devir ramazanlarında “*Helasacılar*” vardı. Bunlar birinin boynuna ufak bir davul takarak diğerinin eline cam veya muşamba fener vererek gezerlerdi. Arkalarında çocuklar olurdu. Helasacılar mahalleleri dolaşır, her evin önünde durarak maniler söylerlerdi. Her maninin

sonunda “Helesa, yelesa” diye bağırırlardı. Bu dolaşmaya da “helasaya çıkma” denirdi (Ülkütaşır, 1969 T.F.A.,C.12: 5472). Anadolu’nun kıyı şehir ve kasabalarında da “helasaya çıkma” âdeti vardı. Kayıkçı delikanlılar tahta bir kayığı ışıklandırıp gezerek maniler söylerlerdi (Ülkütaşır, 1969, T.F.A., C.12: 5473).

Karşılıklı mani atma, söyleme eskiden çok yaygın olup günümüzde daha çok kızlar ve aile arasında yapılmıştır. Yörede karşılıklı mani atışmalarına “*manileşme, mani atma, türkü atma, atışma, deyişme, atmaca, deyiş, düzmece mani, deyiş mani, atma, karşılıklı çatışma, söyleşme, taşlama, âşık manisi*” adları verilmektedir. Manileri genellikle sesi güzel olanlar ve meraklıları söylemiştir. Düğün törenlerinde gelin kızın en yakın arkadaşları mani söylerler.

Her yaş grubunun mani söyleme sıklığına göre şu şekilde sıralanır:

- a) 35 yaş ve altı (genç kesim),
- b) 35-45 yaşları arası (orta yaşlılar),
- c) 45 yaş ve üstü (orta yaşın üstü).

Maniler büyüklerden, yaşlılardan dinlenerek, gelenek aktarımı yoluyla öğrenilir. Mani her türlü neşeli ve kederli olay üzerine toplanıldığında söylenir. Genellikle özel bir mani söyleme toplantısı yapılmaz. Manilerin söylendiği belirli bir zamanı yoktur. Kışın iş yokken kış geceleri soba başında toplanan insanlar, yardımlaşma amaçlı toplantılarda; yazın iş, tarım, hasat için toplandıklarında eğlenmek ve işi kolay kılma amacıyla maniler söylemeye devam etmişlerdir. Ayrıca ramazan gecelerinde iftar sahur arası yapılan toplantılarda vazgeçilmez eğlence aracı olan maniler, gurbete yolcu etme, asker ve gelin gönderme törenlerinde doğaçlama maniler söylenmiştir.

Hidrellezlerde genç kızların niyet ve fal manileri söylemeleri âdet haline gelmiştir. Hidrellez gecesi kızlar bir çömlek veya bir kaba kendilerine ait tarak, toka, yüzük vb. eşyaları koyarlar, hidrellez sabahı sırayla çekerler. Çıkan eşya hangi kıza aitse onun niyetine söylenir. Bazı yörelerde manici ortaya alınır. Üzerine kırmızı duvak örtülür, eline ayna verilir. Manici aynaya bakarak genç kızın geleceğini görerek ona göre mani söyler. Eğer kızın dileği olacaksa güvey adayını aynada görür. Yine kızlar hidrellez gecesi dilekleri neyse onu gül dalına asarlar. Kızlar manileri, niyetleri olacak veya olmayacak şeklinde yorumlar. Fal pek ciddiye alınmaz; ama yine de kızlar olumlu veya olumsuz olarak etkilenirler. Bazen de manileri kâğıda yazıp kaba koyarlar. Hidrellez sabahı şanslarına çekip, yorumlarlar. Bu manilere “*mantuvar manileri*” adı da verilir.

Mani söylerken çibidik (alkış) çalınmış olup, pullu ve işlemeli mendiller sallanmıştır. Neşeli manilerde darbuka ve kaşık çalınmıştır. Maniciler ellerinde ayrılık manileri söylerken

mendil, kavuşma isteği olan manileri söylerken yüzük bulundurlar. Mani söylerken, söylenilen maninin konusuna uygun olarak o anda orada bulunan bazı eşyalar kullanılır. Bunlar genellikle mendil, yazma, çiçek, bayrak vb.dir. Sevgi manilerinde çiçek, asker manilerinde bayrak bulunur. Cenazelerde yakını ölmüş kişiyi ve gelini ağlatmak için söylenen manilerde manicinin ve dinleyicilerin ellerinde mendiller bulundurmuşlardır.

Manilerin İşlevi

Öğüt amacıyla oğula, kıza, geline, çocuklara akıl vermek, kötülöklere karşı uyararak amacıyla maniler de söylenir. Ayrıca acı olaylardan ders, işin iyi yapılması, büyüğe saygı, uyararak, kırgınlığın son bulması, boşboğazlık vb. konularda da söylenir. Öğüt manileri toplantı anında veya törenlerde yanlış davranışta bulunanları uyararak ya da doğru olanı anlatmak için söylenir. Maniler örf, âdet ve geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlamak yönüyle işlevseldir. Bu tür manilere “uyarıcı mani” adı verilir. Maniler insanların o anki ruhsal durumlarını anlatmak veya belli konularda dinleyenleri bilgilendirmek ve hoşça vakit geçirmek amacıyla söylenir. Mani her ortamda söylenebilir. İmeceyle iş tutma ve tarımla ilgili işlerde maninin işi kolay kılma işlevi vardır.

Genç kızlar ve kadınlar genellikle darbuka eşliğinde kırlarda, bahçelerde, çeşme ve kuyu başlarında bir araya gelebildikleri her ortamda sevgilerini, meramlarını anlatmak, konuşma isteklerini belirtmek, dilek tutmak, sitem ve özlemlerini belirtmek, ayrılığın hüznünü hafifletmek, eğlenceli zaman geçirmek için mani söylerler.

Maniler duyguların söylenmesi, insanları güldürmesi, eğlendirmesi, işi kolay kılması, eğitim, örf, âdet, gelenek aktarımının sağlanması, birlik beraberlik ve dayanışmayı arttırması, kültürün sözlü yolla aktarılması dışında, duyguları dışa vurma aracı olması, dert, meram anlatarak rahatlama yönleriyle işlevseldir.

Manilerin Halk Edebiyatındaki Görünümü

Mani genellikle yedi heceden oluşan dört dizelik bir türdür. Bir tek dörtlük içinde bir anlam bütünlüğü gösterir. Genellikle anlamın ağırlığı üçüncü ve dördüncü dizelerdedir. Manilerde anlamın dört dizeye yayılması ve ilk iki dizede çizilen tablo maniyi estetik bir yapıya kavuşturur. İlk iki dize maninin dış dünyayla bağıdır. Üçüncü ve dördüncü dizede duygu ve düşünce ortaya konulur. Manilerin doğaçlama söylenmesi maniyi iki bölüme ayırır. Birinci bölüm genellikle hazırlıktır ve maniciye kafiye, söz için zaman kazandırır. Manici için birinci bölüm çağrışım, duygu ve düşünce için hareket noktasıdır (Boratav, 1978: 185-197).

Maniciler, maninin kafiye ve redif bölümüne ayak adını verirler. Maniciden ayak bulması, ayağı ayağına denk getirmesi beklenir. Maniler; “*manici, mani yakıcı, mani düzücü, mani atıcı*” adı verilen kişiler tarafından doğmaca olarak özel bir ezgiyle söylenir (Dizdaroğlu,1969: 67). Bunun yanında maniler âşıklar tarafından özel makamlarla da söylenir (Elçin,1981:278). Karşılıklı söylenen manilerde dilek, duygu ve düşünceler açıklanır. İlk iki dize soru cevap olarak düzenlenir. Maniler, çeşitlerine göre “*akışta, ala gözlüm - kömür gözlüm, bayatı, berete döndürme, dörtleme, peşrevi*” adlarını da alırlar. Bazen basılmış halk hikâyelerinin arasında da manilere rastlanır (Boratav,1988: 45). Manilerin başlıca teması sevgidir. Maniler sevgi ekseninde etrafında döner (Dizdaroğlu,1969: 66). Maninin yapısı gereği, toplumsal olaylara değinilmez. Bunlar, sevgi ile ilişkileri ölçüsünde maninin yapısında yer alır (Başgöz,1986: 225-241; Kocatürk,1939: 5).

Halk Edebiyatı türlerinden maniler bir zamanlar sohbet, muhabbet ve toplantıların vazgeçilmez yapı taşlarıydı. Kökeni Orta Asya’dan gelen binlerce yıllık Türk Halk Edebiyatı’nın hem çok zengin hem de en güzel örnekleri ile doludur.

Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinde en yaygınlarından olan maniler; düğünlerde, kına gecelerinde, köy çeşmelerinin başında su doldurmak için beklerken, tarlada çalışırken ve dinlenme molalarında, kadınlar imece usulü yufka ekmek yaptıkları sıralarda, kadın toplantılarında söylenirdi. Yörüklerde ilkbaharda koyun kırkımı sırasında, yaylara göçerken karşılıklı mani atışmaları yapılır ve türküler söylenirdi.

Deve Güreşi Festivalleri

Deve güreşi festivalleri, bir kültürel miras olarak geçmişten bugüne varlığını devam ettiren takvime bağlı bir ritüeldir. Her yıl aralık ayından mart ayı sonuna kadar Türkiye’nin batısında Çanakkale’den başlayıp Antalya’ya kadar geniş bir coğrafyada varlığını gösterir. Ağırlıklı olarak Ege Bölgesi’nde düzenlenen festivaller, birbirinden farklı aktörlerin varlığıyla da önem kazanır. Ekonomik, toplumsal ve kültürel bir etkinlik olan güreşler bir ritüel olarak deve güreşlerine ayrı bir önem katar.

Deve güreşi, Türk halk kültürünün bazı geleneksel değerlerini temsil eden önemli bir parçası, tarihsel ve coğrafi bağlantılarıyla tarihsel ve mekansal süreçlerin etkileşiminin binlerce yıllık ürünüdür. Bağlayıcı bir kültür elemanı olarak Yörüklerin grup kimliği kazanmasına, ortak geleneklerin yaşatılmasına yardımcı olmaktadır. Deve güreşi geleneği bu kültürü taşıyanlar için kültürel açıdan varoluşlarını kanıtlama fırsatı sağladığı gibi kendilerini ifade edebilmeleri bakımından önemli işlevler üstlenmekte, günlük yaşamlarını zenginleştirmektedir. Bu kültür, sadece develerin güreşinden ibaret değildir, çok çeşitli geleneksel unsurun iç içe geçmesiyle var olan bir yapıyı temsil eder (Berrakçay, 2009:61).

Özellikle güreşlerin düzenlendiği Aralık-Mart ayları arasında kültürel görünüm belirgin bir şekilde değişmeye başlar. Deveci kahvehaneleri devecilerin toplanıp güreş videolarını izleyerek kritik yaptıkları, sonraki güreş programlarını değerlendirdikleri, kendi merkezlerinde yapılacak olan güreşin hazırlıklarını yaptıkları bir buluşma noktası olarak önem kazanır. Güreşlere bir ay kala develere sürekli yürüyüşler yaptırılır, bu durum güreşlerin yaklaştığının bir habercisi olarak bir hareketliliğin yaşanmasına sebep olur ve güreşle ilgili hazırlıklar yoğun bir şekilde devam eder. Kasım ayı ortalarında devenin havutlanma zamanı geldiğinde, havut yapımcılarının da işleri yoğunlaşır. Deve kesimi yapan ve sucuk imal eden mezbahalar da güreşlerde satmak üzere sucuklarını hazırlarlar. Aynı şekilde devencilikle ilgili geleneksel aksesuarları,¹ malzemeleri ve geleneksel elbiseleri² üreten satıcılar da ürünlerini sergilerler, böylelikle satışlarında hareketlilik yaşanır. Güreşlerin bitmesiyle birlikte bir sonraki sezona kadar devencilik kültürü ile ilgili neredeyse her şeye ara verilir (Berrakçay, 2009:62).

Toplumsal anlamda geleneklerin sürdürülmesine ortam oluşturan deve güreşleri, kültürün aktarılması üzerine bir işlev üstlenir. “Geçmişten günümüze değin sürdürülen bu etkinlik ile ortak kültürel geçmiş kolektif hafızanın, birikimin ve deneyimin yardımıyla mekânda yeniden canlandırılır” (Çalışkan, 2012:377). Geleneksel bir eğlence olarak düzenlenmesi de kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar.

Deve güreşlerinin kültürel içerik açısından sahip olduğu eğlence ve ritüeller günümüz şartlarında devam etmektedir. Güreşler iki hayvanın mücadelesinden ziyade Türklerin kültürel kimliğinin bir parçası olarak algılanmakta ve bu çerçevede rağbet görmektedir. Bu süreçte gözden kaçırılmaması gereken devencilik kültürünün dejenere olmaması için, bu kültüre ait kodların sürekli deve güreşleri etkinliklerinde merkezi konumda tutulmasıdır (Ertürk, 2019:38).

Devenciligi ve güreş meydanlarını toplumsal yapıyı anlamada ve çözümlemede örneklem olarak alacak olursak bu sahalarda yaşanan değişim ve dönüşümün gündelik yaşamın parçası olduğu gözlenecektir. Eğlenceler de kültürel hayatın bir parçası olduğundan buralarda yaşanan değişimler geleneksel eğlencelere de yansımaktadır. Geleneksel eğlenceler, geleneği yaşattıkları gibi bu değişim ve dönüşümleri yansıtan kültürel olgular olarak da sürdürülebilirliği sağlamaktadır (Uygur, 2019: 47).

Deve iri yapısı, ağır yük taşıması, zorlu iklim şartları ve uzun yolları aşmadaki dayanıklılığı nedeniyle hayvancılıkla uğraşan konar-göçer toplulukların vazgeçilmez yardımcılarında birisi olmuştur. Bu nitelikleri nedeniyle Türk kültüründe de önemli bir

¹ Havut, kolon, zil, zilgor, çan, süs yuları, kıl paça, kolon, kıl torba, sırt çulu (arka çul), keçe, ağız bağı, ve urgan.

² Külot pantolon, sekiz köşe kasket, körüklü çizme ve buldan bezinden yapılan aksesuarlar.

figürdür. Görsel, yazılı ve sözlü sanatlara konu olmuştur. Develer aynı zamanda eğlenme, vakit geçirme ve yarışma amacıyla yılın belli dönemlerinde güreştirilerek toplumsal birlikteliği sağlamada rol almışlardır (Begiç, 2018:173).

Tarihsel süreç içerisinde develerin, insan yaşamındaki işlevselliklerinin yanında manevi dünyalarındaki değerinin bir yansıması olarak sanatın her alanına konu oldukları görülür. Gelişen ve değişen yaşam biçimlerinde develer işlevselliklerini kaybetse de manevi yönden değerlerini halen korumaktadırlar (Begiç, 2020:63).

Türkiye'nin batısında ağırlıklı olarak Ege Bölgesi'nde her yıl aralık ayından mart ayı sonuna kadar devam eden deve güreşleri, sadece bir festival olmasının yanısıra, birbirinden farklı aktörlerin varlığıyla da kültürel bir hazine olarak önem kazanır. Bu aktörlerden bir kültür aktarıcısı olarak festivalin tamamında görülen kişi cazgırdır.

Bir Kültür Aktarıcısı Olarak “Cazgır”

Cazgır, deve güreşlerinde sunuculuk yapan kişiye verilen isimdir. Güreş süresince ve güreşten bir gün önce yapılan halı gecesinde görev alır. Güreşecek develeri arenaya çağırırken, deve ve deve sahibine gönderme yapan maniler okuyarak güreşlere coşku katar ve seyircileri coşturur.

Cazgır; kelime anlamı olarak halk ağzında “fitneci” olarak bilinse de isim anlamıyla, güreşecek olan pehlivanları yüksek sesle izleyicilere tanıtan ve dua okuyarak onları alana süren kimsedir. Güreş komitesi tarafından genellikle yaz döneminde sözlü olarak yapılan anlaşmayla hangi güreşlerde görev alacakları belirlenir. Festivalde; güreşten bir önce komite tarafından deve sahipleri için düzenlenen halı gecesini olarak isimlendirilen akşam yemeğinde ve ertesi gün yapılan deve güreşlerinde sunuculuk yaparlar. Diğer sunuculardan en büyük farkları; pehlivan olarak farklı isimleri olan develere, deve sahiplerine ve güreşin yapıldığı yerdeki misafirlere maniler okuyarak güreşleri anlatmalarındadır. Bu yüzden sadece bir sunuculuk yeteneğine sahip olmalarının yanı sıra, edebi yönlerinin de kuvvetli olması ve güreşlerdeki bütün aktörleri çok iyi tanımaları önemlidir. Güreşlere bir renk katmak ve seyircileri coşturmak da cazgırın başlıca görevleri arasındadır. Tıpkı diğer aktörler gibi güreşin olmazsa olmazları arasında yer alıp halk tarafından değer görürler. Kültürel aktarımın cazgırın okuduğu maniler aracılığıyla bir spor organizasyonu olarak deve güreşi festivallerinde yer alması üzerine yapılan bu araştırmaların verileri, deve güreşleri ve halı gecelerinde yapılan alan araştırmasına dayalı gözlemler ve iki ayrı cazgırla yapılan yarı kurgulu görüşmeler sonucunda toplanmıştır. Cazgırların ağırlıklı olarak Ege Bölgesi'ndeki güreşlerde görülmeleri ise kültürel aktarımın bölgeler arasındaki farklı şekillerde karşımıza çıktığının bir sonucudur.

“Deve güreşlerinin bir cazgır tarafından sunulması ve anlatımına ilk olarak 1967’de Bozdoğan’da başlanmıştır. Ancak hoparlör yardımıyla güreşlerin sunulması daha eskiye, 1950’lerin başına kadar gitmektedir” (Çalışkan, 2010:56). Cazgırlar arenadaki güreşin sunumu dışında milli duyguların pekiştirilmesinde de önemli bir aktarıcı konumundadır. Örneğin 2010 yılında İncirliova Deve Güreşi halı gecesinde Cazgır İsmail önce Atatürk ve Çanakkale üzerine bir konuşma yaptıktan sonra İncirliova’da güreşi başlatan kişinin Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk olduğunu ve deve güreşi arenasının İncirliova olduğunu söylemiştir. Ardından herkesi ayağa kaldırıp Onuncu Yıl Marşı’nı coşkulu bir şekilde söyletmiştir.

Festivallerde cazgırın görevi deve güreşinden bir gün önce başlar. Deve sahiplerinin kaynaşması için düzenlenen “halı gecesı” olarak isimlendirilen akşam yemeği, güreşlerden bir gün önce komite tarafından organize edilir ve sunucu olarak cazgır görev alır. Ayrıca bu gece, bir halının açık arttırma konulması yoluyla en yüksek parayı veren kişinin güreş ağası seçildiği özel bir törendir. Bu gecede komiteye katkı sağlaması açısından, cazgır bütün masaları gezerek her bir deveciye mani okur ve para toplar, kimden ne kadar para aldığını da anons eder. Cazgırın devecilere özel mani okuması bir törensellik içerir. Halı gecesı güreşten bir gün önce mutlaka yapılır. Sonraki haftalarda yapılacak olan güreşlerin duyuruları da burada yapılır.

Güreş için yapılan masraflara katılmak ve yardımcı olmak amacıyla yapılan bu törende deveciler, kasabalarının ve kendilerinin adlarını bağırarak arttırmaya giderlerdi. Maddi durumu iyi olup arttırmaya girmeyenler olduğunda, cazgır onların ismini bağırarak arttırmaya girmelerine teşvik ederdi. Cazgır, her arttırmaya giren deveci için bir mani ve tekerleme söylerdi. Bu mani ve tekerlemelerle deve sahiplerini ve develerini överdi. Onlar da aşka gelip arttırmaya girerlerdi (Kılıçkırın 1987’den Aktaran Şanlı, 2019:68). Halı gecelerinde cazgır tarafından mikrofonla söylenen maniler, kolektif birliktelik ve toplumsal hafızayı tazeler. Aynı zamanda grup aidiyetini pekiştirerek toplumsal bağları güçlendirir.

Cazgırın esas görevi cumartesi akşamı düzenlenen halı gecesinden sonra havanın yağmurlu olmaması durumunda pazar günleri gerçekleştirilen deve güreşlerinde başlar. “Cazgır; zeybek oynayan erkeklerin giydiği körüklü çizme, İngiliz külotu olarak adlandırılan pantolon, gömlek, yelek, sekiz köşeli şapka ve boyuna atılan poşudan oluşın elbise giyer. Bu durum zeybek dansında görülen kahramanlığın ve pehlivanlığın, deve güreşinde ağırlıklı olarak görülen prestij kazanma ile bütünleşmesiyle ilişkilendirilebilir” (Berrakçay, 2009:52). Yapılan alan çalışmalarında giyim konusunda kimi cazgırların geleneksel elbiseleriyle güreş arenasında görev aldıkları görülürken, kimilerinin de gündelik (kışlık) elbiseleri ile sunuculuk yaptıkları gözlemlenmiştir. Bu farklılığın güreşlerin kış aylarında açık havada ve uzun süreli devam etmesinden dolayı olduğu cazgırlarla yapılan görüşmelerde belirtilmiştir.

Deve güreşlerinin festival planına bakıldığında; pazar sabahı havanın yağmurlu olmaması durumunda hazırlıklar başlar. Bir yandan festival alanındaki seyyar satıcılar yerlerini alıp hazırlıklarını yaparken diğer yandan da güreşin hazırlıkları başlar. Farklı şehirlerden getirilen develer kaldıkları damdan alınarak kamyonlara bindirilirlir ve güreş arenası çevresinde kendilerine ayrılan yerlere getirilerek komite tarafından gösterilen yere bağlanırlar. Güreş başlamadan önce görevli kişiler de hazırlıklarını tamamlayarak saha içindeki yerlerini alırlar.

Yapılan hazırlıklardan sonra cazgır mikrofonu eline alıp güreşlerin başladığını duyurur. İlk olarak İstiklal Marşı okunur. Sonrasında din görevlisi ya da yetkili kişi tarafından dua okunur. Kimi güreşlerde duadan sonra saha içinde kurban da kesilir. Ardından cazgır komitenin belirlediği çatım listesine göre sırası gelen develeri güreş arenasına çağırır. Zaman kazanmak için sırası yaklaşan develer saha içinde yerlerini alarak güreşe hazır hale getirilir.

Komite tarafından ikili olarak eşleştirilen develerin güreşlerine başlamasıyla birlikte cazgır güreşin sunumuna başlar. Bu sunum güreşin gidişatıyla ilişkili seyircileri bilgilendirmenin ötesinde kültürel bir mirasın aktarımı konusunda çok daha fazlasını içerir. Cazgır, okuduğu maniler aracılığıyla seyirciyi coşturarak güreşlere ayrı bir heyecan katar. Bu manilerin doğaçlama olması, sahada güreşen develere ve onların sahiplerine ithafen okunması bu işin sıradan bir sunuculuk olmadığını bir göstergesi olup ayrı bir yetenek gerektirdiğini ortaya koyar.

Çanakkaleli Cazgır İsmail Sakin ile 26 Aralık 2009’da yapılan görüşmede; nasıl cazgır olduğunu şöyle anlatmıştır:

Deveciyi çok iyi tanımak lazım, ortamı çok iyi bilmek lazım, devenin güreşini çok iyi bilmek lazım. Sesimizi sanatçı gibi çok iyi kullanmak zorundayız. İbrahim Tatlıses bu işi yapamaz, o iki saat çıkıyor. Sahada bin kişi var, ben bir ismi duyduğum zaman ona beyit atmak zorundayım. Pazar günü sabah 10’dan akşam saat 5’e kadar yemek ve tuvalet de yok, spiker gibi sürekli anlatmak zorundasın. Tek mi yapıyor, bağ mı oldu... Çanakkale güreşini Çanakkaleliler, Aydın güreşini Aydınlılar gibi sunuyorum (Berrakçay, 2009:53).

Deve Güreşlerinde Okunan Maniler

Geleneğin ve kültürün aktarımında rol oynayan maniler, bir mekan olarak deve güreşi festivallerinin de olmazsa olmazlarından. Türkiye’nin batı bölgesinde geniş bir coğrafyada düzenlenen bu festivaller, sadece deve sahipleriyle değil geniş izlerkitleleriyle farklı coğrafyalardan gelmiş kişilere ve kültürlere de hitap eder.

Deve güreşi şenlikleri temel olarak ‘toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler’ ile ‘gösteri sanatları’ başlıkları ile bağlantılıdır. Fakat deve güreşi şenlikleri çevresinde sürdürülen

gelenekler, tüm kategorilerde temsil yeteneğine sahip zenginlik içermektedir. Örneğin deve güreşlerine özgü maniler ‘halk edebiyatı’nın özgün örnekleri durumundadır (Çalışkan, 2014:9).

Deve güreşlerinde cazgır tarafından okunan mani örnekleri (bkz. Örnek 1-23) incelendiğinde, Boratay 1978’de belirtilenin dışında yedi heceden oluşmayıp serbest hece ölçüsünde olduğu görülür. Birinci ve ikinci dizelerde genellikle deve güreşlerinin dışında konular işlenip devrik cümleler ağırlıktadır. Konular bazen mizahi bir dille bazen de kahramanlık ve milli duyguları içerecek şekilde karşımıza çıkar. Anlamın ağırlıklı olarak üçüncü ve dördüncü dizelerde olması, cazgır tarafından okunan manilerde de kendisini gösterir. Özellikle de dördüncü dizekte deve sahibinin adı, pehlivan devenin adı ve geldikleri şehrin adı mutlaka geçer. Böylelikle hem arenada güreşen deve seyirciye tanıtılmış olunur hem de deve sahibi överek cazgırın bahşiş alması için bir örtülü bir istek olur.

Örnek 1.

Üzüm yiyeceksen gir bağa, eşkiya olacaksan çık dağa,
Rakibiyle sağlı sollu güreşmeye başladı Bodrum'dan Ahmet'in Koca Ağa.

Örnek 2.

Sabır selamet güreş keramet, koca ağayla yörük olsun Allah'a emanet
Askerin üstünde yeşil bir parka, hoş geldin Bodrumdan Selim Barka.

Örnek 3.

Eller çıkarken uzaya, biz geldik Konya'ya,
Ne de güzel iniyor, Bodrumlu Gelidonya.

Örnek 4.

Söyleme arkadaş insanlara karşı yalan,
Rakibiyle güreşmeye başladı Bodrumdan Barkahan.

Örnek 5.

Osmanlıyı seyrettik, olmuştu dünyaya hükümdar
Güreşmeye başladı, Söke'den Polat Alemdar.

Örnek 6.

Girdin mi topluma söyleme insanlara karşı yalan,
Rakibiyle güreşmeye başladı, Pelit köyden Mustafa'nın Armağan.

Örnek 7.

Nam kazanıyor bu sahada parayı basan,
Şu anda rakibi yarım bağladı, Balıkesir Burhaniye'den Çılgın Hasan.

Örnek 8.

Gözlerine çekmiş sürmeyle birlikte ela ayakkabılarına sürmüş cila
Sahaya çıktı Muhammed Zılayazla birlikte, Kumluca’dan Kara Bela.

Örnek 9.

Atmıştım zarları düşürüyorum yeke
Saha ortasında güreşiyor Beykonak’tan Çolaz Efe.

Örnek 10.

Uyanık insan hata yapmaz, rakibiyle güreşmeye başladı
Dört ayağında sekiz marifet, zehirligaz Yenipazar’dan Fernas.

Örnek 11.

Güzel olan bir şeye insan da dönüp bakar
Rakibiyle güreşmeye başladı Antalya Demre’den Çakar

Örnek 12.

Türk Atası etmedi hiç bir zaman düşmanının önünde kulluk
Sahaya girmiştir Aydın Arapkuyusu’ndan Aydın Pulluk

Örnek 13.

Karedeniz sahillerinde çalıyordu güzel bir ney
Rakibiyle güreşmeye başladı Ulucak’tan Türkmen Bey

Örnek 14.

Giydim ayağıma çizmeyi, çekiyorum güzel bir körük
Türkmen Beyi’nin rakibi Bodrum’dan İlhan Dalga’nın Yörük

Örnek 15.

Fazla içtin mi arkadaş içkiyi, bulursun sonra kafayı
Rakibiyle güreşiyor Germencik’ten Karadayı.

Örnek 16.

Devenin üstünü kapatır, kış mevsiminde tüyler
Şu anda rakibini bağladı, Arapkuyusu’ndan Güler.

Örnek 17.

Kumar oynadım dün gece, kaybettim her şeyi
Şu anda rakibini çırptı, Ulucak’tan Başkan’ın Kral Türkmen Beyi.

Örnek 18.

Yılbaşı gecesiydi, patlattık sevinçten bir şampanya
Rakibiyle güreşiyor, Bodrum’dan Kaptan Mustafa’nın Gelidonya.

Örnek 19.

Avcı ava gitmiş, elde lastik bir sapan

Fernas ile Arslan Bey olmuştur, çatal-kapan.

Örnek 20.

Seyrediyoruz arkadaşı gidiyor gayet fiyakalı

Rakibine teke iniyor, Salihli'den Ali'nin Büyük Zonguldaklı.

Örnek 21.

Anadolu'nun bağrından kopup gelmiştir Fırat

Şu anda sahaya girdi, Burhaniye'den Sinemacı'nın Can Polat.

Örnek 22.

Urgancılar olmuyordu, kimseye engel

Şu anda develer olmuştur sol makas-sol çengel.

Örnek 23.

Eski viran evlere, diyorlar adına harap,

Rakibiyle güreşiyor, Milas'tan Demirtaş Kardeşler'in Arap

(www.devecileralemi.blogcu.com)

Sonuç

Geleneksel festivaller ve benzer eğlence ortamları, kültürel birikimin gelenek-görenekler yoluyla pekiştirilerek sonraki kuşaklara aktarılması açısından önemlidir. Bu aktarım ağırlıklı olarak edimsel bilinç³ yoluyla gerçekleşse de söylemsel bilincin de varlığı göz ardı edilemez. Sözel iletişim yoluyla kültürün taşınması geleneksel kodların ve kalıpların yer aldığı atasözleri, ninniler, ağıtlar ve maniler aracılığıyla gerçekleşir.

Ege Bölgesi'nde takvime bağlı bir ritüel olarak gerçekleştirilen deve güreşleri, bir halk eğlencesi olmasının yanı sıra, cazgırından deve sahibine, müzisyeninden seyyar satıcısına birbirinden farklı aktörlerin varlığıyla kültürel miras olarak önem kazanır. Bu araştırmada, güreşin ve festivalin sunuculuğunu yapan ve ritüelin farklı aşamalarında deve sahipleri ve pehlivan develer için maniler okuyarak halkı coşturan “cazgır”ı ele alır. Diğer sunuculardan en büyük farkları; pehlivan olarak farklı isimleri olan develere, deve sahiplerine ve güreşin yapıldığı yerdeki misafirlere maniler okuyarak güreşleri anlatmalarındadır. Bu yüzden sadece bir sunuculuk yeteneğine sahip olmalarının yanı sıra, edebi yönlerinin de kuvvetli olması ve güreşlerdeki bütün aktörleri çok iyi tanımaları önemlidir. Güreşlere bir renk katmak ve seyircileri coşturmak da cazgırın başlıca görevleri arasındadır. Tıpkı diğer aktörler gibi güreşin olmazsa olmazları arasında yer alıp halk tarafından değer görürler. Bir hayvan güreşi olmasından ötürü spor

³ Kültürleşme yoluyla görerek öğrendiğimiz deneyimler.

organizasyonu olarak da değerlendirebileceğimiz deve güreşlerinde cazgır tarafından okunan manilerin kültürel aktarım aracı olarak kullanılması bu araştırmanın sonuçları açısından önemlidir. Cazgırların ağırlıklı olarak Ege Bölgesi’ndeki güreşlerde görülmeleri ise kültürel aktarımın bölgeler arasındaki farklı şekillerde karşımıza çıktığının bir sonucudur.

Kaynakça

- Artun, E. (2000). *Adana Halk Kültürü Araştırmaları I*. Adana: Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Başgöz, İ. (1986). *Manilerimizin Başlıca Temleri, Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Bayrı, M. Halit. (1969). *Bekçi ve Ramazan Manileri, İstanbul Folkloru*. TFA. (5), 117.
- Begiç, N. (2018). “Türk Kültüründe Keçe ve Deve Donatılarında Kullanımı”, *Yörük Kültürü ve Zanaatları*, Ed: Devrim Ertürk & Süleyman Şanlı, Çizgi Kitabevi, Ankara.
- Begiç, H.N. & ÖZ, C. (2020). “Deve Yününün Giyim Kuşam Alanında Kullanımı”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türkoloji Dergisi* 1 (99) 55-57.
- Berrakçay, O. (2009). *Deve Güreşi Ritüellerinde Müzik ve Müzisyenlik*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Boratav, P. N. (1978). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Dizdaroğlu, H. (1969). *Halk Şiirinde Türler, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çalışkan, V.(2010). *Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası: Türkiye’de Deve Güreşleri*, İstanbul: Anka Matbaacılık.
- _____(2012). *Bir Kültürün Zamana ve Mekâna Tutunma Aracı: Deve Güreşi Şenlikleri; Aşıklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____(2014). *Anadolu Devecilik Kültürü ve Deve Güreşi Şenliklerinin Kültürel Miras Olarak Önemi*, 12. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 30 Ağustos-6 Eylül, Kazan Federal Üniversitesi, Kazan-Tataristan.
- Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ertürk, D. (2019). “Kültürel Bir Eğlence: Geleneksel Deve Güreşleri”, *Kültür, Gelenek ve Eğlence Deve Güreşleri*, Ed: Devrim Ertürk & Süleyman Şanlı, Çizgi Kitabevi, Ankara.
- Kılıçkırın, M. N. (1987). “Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı: Deve Güreşleri”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. Cilt, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1939). *En Güzel Türk Manileri*. İstanbul.

Şanlı, S. (2019). “Devecilik Kültüründe Bir Eğlence Geleneği: Halı Gecesi”, *Kültür, Gelenek ve Eğlence Deve Güreşleri*, Ed: Devrim Ertürk & Süleyman Şanlı, Çizgi Kitabevi, Ankara.

Uygur, H.K. (2019). “Yaşatılan Gelenek Özlenen Heyecan Deve Güreşlerinin Eğlence Açısından Deđerlendirilmesi” *Kültür, Gelenek ve Eğlence Deve Güreşleri*, Ed: Devrim Ertürk & Süleyman Şanlı, Çizgi Kitabevi, Ankara.

Ülkütaşır, M. Şakir (1969). *Eski Ramazan Davulcuları ve Davulcu Manileri*. TFA. (12), 245.

Yardımcı, M. (1998). *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri - Âşık Şiiri - Tekke Şiiri*. Ankara: Ürün Yayınları.

Yücel, E. (1973). *Hayri Beyin Ramazan Manileri*. İstanbul: TFA. (15), 291.